

IN DIT DOSSIER GAAT HET OM MUZIEKONDERWIJS DAT ONDERZOEKEND EN KRITISCH OVER DE GRENZEN VAN HET VAK WIL KIJKEN. HET LAAT ZIEN HOE KUNST EN KUNSTVAKKEN EEN LEIDENDE ROL KUNNEN SPELEN IN DE ONTWIKKELING VAN EEN GEÏNTEGREERD CURRICULUM AAN DE HAND VAN DIVERSE VOORBEELDEN VAN INTEGRATIE, DIE VERVOLGENS GELINKT ZIJN AAN PRAKTIJKVOORBEELDEN VAN GEÏNTEGREERD (MUZIEK)ONDERWIJS.

VAKINTEGRATIE IS NIET VANZELFSPREKEND

AUTEUR: RENS GRESNIGT

Ruim honderd jaar is de traditie om verbindingen tussen vakken te leggen (Wraga, 1996). Bij traditionele vernieuwingscholen zoals Montessori, Dalton, Freinet kreeg (en krijgt) het in samenhang aanbieden van leerinhouden al veel aandacht. Zij zetten ondermeer in op 'onderzoek

van de wereld om je heen' en 'spelenderwijs leren'. Dat overstijgt een vakspecifieke benadering en moet leiden tot een brede ontwikkeling.

In de voorstellen voor onderwijs van de toekomst krijgt de wens tot verbinding of overstijging van vakken ook veel aandacht. Samenhang in

het curriculum stimuleren is bijvoorbeeld een belangrijke doelstelling van *Curriculum.nu* (Curriculumcommissie, 2020). In de literatuur zijn diverse argumenten te vinden voor curriculumintegratie. Door vakken op samenhangender wijze vorm te geven kan betekenisvol leren worden gestimuleerd, en is het mogelijk aan vakoverstijgende

kennis en vaardigheden te werken. Daar komt bij dat het de overladenheid van het curriculum kan voorkomen (Gresnigt, 2018).

Bij kunstzinnige oriëntatie is al langer aandacht voor samenhang tussen de disciplines beeldend, dans, drama, en muziek. In de cyclus van het creatieve proces waarin oriënteren, onderzoeken, uitvoeren (produceren en presenteren), evalueren en reflecteren centraal staan, wordt de verbinding tussen de kunst disciplines bevorderd (SLO, 2015). Actueler is het voorstel van het ontwikkelteam *Kunst & en Cultuur*, in de vorm van de zogenoemde grote opdracht 0.4: *Artistieke innovatie*. Door bij deze opdracht op een ondernemende en onderzoeksmatige manier samen te werken, verkennen leerlingen vaardigheden op het snijvlak van de kunsten, politiek,

maatschappij, wetenschap, natuur en technologie (Curriculum.nu, 2019).

De projecten waar Daan Roose-gaarde aan werkt zijn voorbeelden van een dergelijke samenwerking. In het samenspel van kunstenaars, ontwerpers en wetenschappers krijgen innovatieve ontwerpen voor openbare ruimtes waarin social design, kunst en (bio) technologie samenkomen vorm. Denk bijvoorbeeld aan het lichtgevende fietspad op zonne-energie (*Van Gogh Path*, 2015) van een paar jaar geleden. Recenter is *Urban Sun*, dat met uv-licht virussen kan doden, terwijl er mensen in de ruimte blijven.

Ook leerlingen kunnen vaak op verrassende wijze hun talenten inzetten als ze de ruimte krijgen om aan vakoverstijgende contexten te

werken. Toch is vakintegratie niet vanzelfsprekend. Naast brede vaardigheden blijven ook vakvaardigheden en vakkennis belangrijk.

Als docent is het bovendien verstandig om te kijken naar vormen van samenhang die passen bij de pedagogisch-didactische visie van de school. Realiseer je vooral dat er verschillende manieren zijn om samenhang tussen vakken te creëren. Elke manier van integreren heeft eigen kenmerken en vraagt kleinere of juist grotere veranderingen in een niet geïntegreerd curriculum.

Onderstaande tabel toont een aantal veel voorkomende vormen van vakintegratie.

Rens Gresnigt is gepromoveerd op het onderwerp vakintegratie en werkt bij Fontys Hogescholen als docent, consultant en onderzoeker.

- **GEISOLEERD: GEFRAGMENTEERD, CELLULAIR, MONODISCIPLINAIR**
Geen integratie. De verschillende vakken worden apart van elkaar onderwezen en getoetst.
- **VERBONDEN: RELATIE, GEHARMONISEERD, PARALLEL**
De vakken bestaan naast elkaar maar zijn wel op elkaar afgestemd. De docent attendeert de leerlingen erop dat er verbanden zijn tussen verschillende vakken.
- **GENEST: GEFUSEERD**
De doelen van het ene vak worden (deels) opgenomen in het andere vak. De vakken zijn hierbij niet gelijkwaardig: één vak met de bijbehorende doelen staat centraal, doelen van het andere vak worden 'ingelijfd'.
- **MULTIDISCIPLINAIR: THEMATISCH, GEDEELD, WEB**
Meerdere vakken worden gekoppeld in bijvoorbeeld een thema of project. Die vakken zijn gelijkwaardig geïntegreerd. Ze behouden daarbij hun eigen leerdoelen, de context is overkoepelend. Er ontstaat geen synergie tussen de vakken, ze blijven los van elkaar.
- **INTERDISCIPLINAIR: VAKOVERSTIJGEND, PROJECTONDERWIJS**
Door te kiezen voor een authentieke context (bijvoorbeeld een casus of probleem) is de identiteit van de afzonderlijke vakken in de integratie niet meer zichtbaar en de vakken worden ook niet als zodanig benoemd. De vakken hebben elkaar nodig. Voor de casus of probleem hebben de leerlingen/studenten kennis en vaardigheden uit meerdere vakken nodig om tot een goed eindresultaat te komen. Er zijn dan (ook) vakoverstijgende leerdoelen.
- **TRANSDISCIPLINAIR: AUTHENTIEK, VOLLEDIG GEÏNTEGREERD**
De opdrachten waar leerlingen/studenten aan werken sluiten aan bij hun belevingswereld, zij dragen daarvoor zelf vragen aan. De docent geeft geen die kant-en-klare themaopdrachten, de lerende heeft (in grote) mate invloed op de casus die centraal staat. Er komen ook brede, vakoverstijgende vaardigheden aan bod.

MUZIEKONDERWIJS EN VERBINDINGEN

AUTEUR: SUZAN OVERMEER

Bepaalde vormen van vakintegratie komen in muziekonderwijs bijna automatisch aan bod en dan vooral de 'geneste' vorm (Gresnigt, Slangen, & Brouwer, 2017). Denk bijvoorbeeld aan de combinatie van muziek en dans of muziek en beweging. Een andere veel gebruikte en ook wel voor de hand liggende verbinding is die van muziek en taal. De eerste gedachte is dan aan leerlingen die liedjes zingen of songteksten schrijven in de muziekles. Maar het kan ook andersom, muziek kun je gebruiken als aanleiding om te werken aan taal: met muziek kun je een sfeer scheppen waarin allerlei opdrachten vanuit verbeelding mogelijk zijn (Meewis, 2020). En nog eens andersom: muziek heeft ook een plek in anderstalig onderwijs. De methode *Groove me* (www.groove.me) leert leerlingen van de basisschool bijvoorbeeld Engels op basis van

popliedjes, het liedboek *Zinglish* (Schippers & Van Kempen, 2019) biedt liedjes in steeds een Nederlandse én een Engelse versie aan.

Dat de combinatie taal en muziekonderwijs veel mogelijkheden biedt, blijkt ook uit de winnende inzendingen van de wedstrijd *Lesontwerp Vakintegratie*. De organisatie *Meer muziek in de klas* zette deze wedstrijd dit najaar uit tijdens de workshop *vakintegratie* op hun landelijke online congres op 7 oktober (zie ook *Kunstzone* 01-2021, p. 66). De wedstrijd was een speelse manier om aandacht voor vakintegratie te generen. Vakdocenten muziek, groepsleerkrachten, pabo- en conservatoriumstudenten konden een lesontwerp indienen. De winnaars, zowel in de categorie 'docent' als in de categorie 'student', ontwierpen beiden lessen vanuit een geneste vorm

van vakintegratie tussen muziek en taal.

Natuurlijk zijn er ook andere vormen van vakintegratie vanuit muziekonderwijs. Zoals Gresnigt al beschreef, bestaat in het kunstonderwijs al langere tijd aandacht voor de samenhang tussen de verschillende kunst disciplines. Mede door *Curriculum.nu* en de aandacht voor vakoverstijgend onderwijs wordt er vanuit muziekonderwijs meer nagedacht over verbinding met vakken uit alle leergebieden. Het zijn voor lesontwerpers en methodemakers interessante zoektochten om met verdergaande vormen dan de geneste vakintegratie (multidisciplinair, interdisciplinair of transdisciplinair) muziek te combineren of samen te voegen met vakken als rekenen, geschiedenis of maatschappijleer. Niet ten koste van de leerdoelen van het vak muziek, maar ter verrijking van een curriculum in samenhang.

EEN 'VOLLERE' MANIER VAN LEREN

AUTEURS: MARJON BROUWER EN LOES HEITLING

Sinds 2017 vernieuwt de pabo van de Hanzehogeschool Groningen het muziekonderwijs met behulp van de (subsidie) *Regeling professionalisering*

muziekonderwijs op pabo's (zie: www.cultuurparticipatie.nl). Studenten krijgen meer uren muziek, in de leerlijn *Muzikaal zelfbeeld* is aandacht voor de muzikale identiteit van studenten, er vindt er uitwisseling met

conservatoriumstudenten plaats en de minor in het 4e studiejaar is uitgebreid van 15 naar 30 studiepunten. Binnen het curriculum van de reguliere pabo zijn verschillende modules vakoverstijgend

ontwikkeld. Muziekdocent Loes Heitling ontwikkelde deze modules. In jaar 1 en 2 volgen de studenten - naast de reguliere colleges muziek - verschillende van deze modules, waarbij muziek in samenhang met aardrijkskunde, geschiedenis en Engels wordt aangeboden.

In de modules *Muziek bij aardrijkskunde* in jaar 1 worden diverse cultuuruitingen van een land behandeld, zoals kleding, gebruiken, feesten en muziek. Heitling legt ook relaties tussen de taal en muziek, bijvoorbeeld de Hongaarse: 'Klank en ritme van de taal is erg tá-dam tá-dam. Dit hoor je ook terug in de muziek van Béla Bartók.'

In jaar 2 wordt er een verdiepingslag gemaakt die aansluit op de *geografische kubus* (Boonstra, Peters & Westerveen, 2020). Heitling trok bij de ontwikkeling op met aardrijkskundedocent Roos Hagens. Ze keken hoe elementen uit de geografische kubus toegepast konden worden bij de colleges. Hagens: 'Vooral het onderdeel multiperspectiviteit en de geografische vierslag van de kubus komen voor in de colleges. De geografische kubus helpt de studenten om de wereld om hen heen te begrijpen. De bestudering van politieke, economische, demografische, culturele en natuurlijke factoren van een land leert hen op verschillende manieren te kijken wanneer ze zich verdiepen in de geografie en muziek. Goed waarnemen, beschrijven, verklaren, generaliseren en waarderen van informatie verduidelijkt het beeld van een land nog meer en helpt hen bij het begrijpen van de muziek(keuzes) van landen. Omgekeerd kan muziek helpen om bijvoorbeeld de politieke situatie, demografie of taal van een land te duiden.'

Nog voor de studenten in jaar 1 het vak muziek krijgen, doen ze ervaring op met dat vak in de module *Muziek bij Engels*. Daarin wordt ook aan muzikale doelstellingen, zoals de didactiek van het inleiden en aanleren van een lied gewerkt. De nadruk ligt

op het zingen van Engelstalige liederen: een geneste vorm van vakintegratie. Door vanaf het eerste semester spelenderwijs samen te zingen, ontstaat er bij studenten een ontspanning om met de Engelse taal bezig te zijn. Docent Engels Richard van der Kamp meent dat het zingen van Engelstalige liederen een bijdrage kan leveren aan meer zelfvertrouwen om vrijuit Engels te spreken bij studenten die daar belemmeringen bij ervaren. De aanpak bevordert de vaardigheden van studenten en hun woordenschat neemt toe. Heitling ziet bovendien dat het zelfvertrouwen bij zingen toeneemt.

In jaar 2 gaan studenten aan de slag met een Engelstalig prentenboek en ontwikkelen daar passende muzikale activiteiten bij, een multidisciplinaire vorm van vakintegratie

Geïntegreerde modules ontwikkelen vraagt wederzijdse nieuwsgierigheid. Docenten moeten samenwerken en over de grenzen van hun eigen vakgebied heen kijken. Bij *Muziek bij geschiedenis* is dat ook zichtbaar. Heitling verzorgt de geïntegreerde modules in jaar 1 en 2, parallel aan de colleges geschiedenis. Samen met geschiedenisdocent Anja Sinnige ontwikkelde ze bij elk van de tien tijdvakken een muziekles die te maken heeft met het tijdvak, waarbij er ook gekeken wordt naar raakvlakken met de huidige tijd. Eén les gaat bijvoorbeeld over troubadours en daarin is een koppeling gemaakt tussen de tijd van monniken en ridders met de singer-songwriters van nu. Bij *de tijd van jagers en boeren* wordt aan de hand van een woordweb over de prehistorie een klankdecor gemaakt met geluiden uit hun dagelijks leven, zoals knapperende vuur of de jacht. Ook hier wordt weer de parallel gezocht met geluiden uit onze huidige tijd.

Deze modules zijn een multidisciplinaire vorm van vakintegratie en vormen een brede oriëntatie op de inhoudelijke geschiedenisonderwerpen. Ze

bieden studenten handvatten voor de praktijk en het tijdvak gaat voor hen leven. Ze zeggen vaak: 'Dit ga ik volgende week in de stage doen.' Sinnige verwerkt muziek in ieder geschiedeniscollege. Zij noemt het een 'vollere' manier van leren en gebruikt muziek als onderdeel van de didactische aanpak om een beeld van het verleden te creëren. 'Muziek zegt iets over de tijd waarin ze is ontstaan. Er zijn aanwijsbare redenen voor het feit dat het Trechterbekervolk geen saxofoon speelde. Muziek als kennisbron verschaft andere informatie dan geschreven bronnen en verdiept daarmee de informatie over een historische periode of historisch onderwerp'(Sinnige, 2018).

Geïntegreerd onderwijs opzetten vraagt ontwikkeltijd, kansen zien en, zoals gezegd, interesse tonen in elkaars vakgebieden.

Zonder dat geen samenhang tussen de vakken. Aan de andere kant bestaat bij integratie het gevaar dat de afzonderlijke doelen van de verschillende vakken van de radar verdwijnen. Een vorm van integratie waarin aandacht is voor de doelen van beide vakken is noodzakelijk.

Wanneer dit echter lukt, zoals in de beschreven modules, ontstaat er een rijke leeromgeving voor de student die vervolgens een makkelijker koppeling kan maken tussen (de) verschillende vakken. We hopen dat studenten deze ervaringen meenemen naar hun toekomstige beroepspraktijk, naar het kind in de klas. Uiteindelijk is ons doel het kind een 'vollere' manier van leren te bieden. ●

Marjon Brouwer is muziekdocent aan de Pedagogische Academie van de Hanzehogeschool Groningen. Zij is tevens projectleider *Regeling professionalisering muziekonderwijs op pabo's* op deze opleiding.

Loes Heitling is muziekdocent aan de Pedagogische Academie van de Hanzehogeschool Groningen en ontwikkelde de modules *Muziek bij geschiedenis*, *Muziek bij aardrijkskunde* en *Muziek bij Engels*.

- Heilbron, M., & Sinnige, A. (2020). *Tien keer meer geschiedenis – les-inspiratie*. Amsterdam: EduCulture.
- Meewis, V. (2020). www.lkca.nl/artikel/muziek-en-taalonderwijs-slim-combineren/
- Schippers, J., & Kempen, M. van. (2019). *Zinglish, Engels leren met tweetalige liedjes*. Hasselt/Alkmaar: Clavis Books.
- Sinnige, A. (2018). *Historisch bewustzijn op de basisschool: geschiedenis voor groep 1 tot en met 8*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- SLO. (2015). *Nieuw elan voor primair onderwijs. Enschede: SLO*.
- Wraga, W. (1996). A century of interdisciplinary curricula in American schools. *Annual review of research for school leaders* (pp. 117–145).

&

MEER LEZEN?

- Boonstra, A., Peters, A., & Westerveen, F. (2020). *GeoWijzer*. Groningen: Noordhoff.
- Brouwer, M., & Brunt, C. (2020). De leerlijn muzikaal zelfbeeld: ieder zingt zijn eigen lied op pabo Hanzehogeschool Groningen. *Kunstzone*, (4), 43-46.
- Curriculum.nu. (2019). www.curriculum.nu/download/voorstellen-kunst-cultuur/
- Curriculumcommissie. (2020). www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2021/02/04/tussenadvies-1-kaders-voor-de-toekomst
- Gresnigt, R. (2018). https://research.tue.nl/files/104730356/20181108_GresnigtH.pdf
- Gresnigt, R. (2020). <https://wij-leren.nl/vakintegratie-kennis-verbinden.php>
- Gresnigt, R., Slangen, L., & Brouwer, W. (2017). <https://panamaconferentie.sites.uu.nl/wp-content/uploads/sites/22/2017/01/04-Gresnigt-WEB.pdf>